

**ХУУЛЬ ЗҮЙН
ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН**

**“ИРГЭДИЙН ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН ТӨЛӨӨЛӨГЧИЙГ
СОНГОГЧДЫН САНАЛААР ЭГҮҮЛЭН ТАТАХ ЖУРАМ”- ЫГ
ХЭРЭГЖҮҮЛЭХТЭЙ ХОЛБОГДОН ГАРАХ ЗАРДЛЫН
ТООЦОО**

2021

СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

Улаанбаатар хот

Судалгааг захиалагч:

Төвлөрлийг сааруулах бодлогын дэмжлэг
төсөл

Судалгааг хянасан:

Х.Эрдэм-Ундрах

Захирал, Хууль зүйн ухааны доктор (Dr.jur.)

Судалгааг удирдсан:

С.Сүхбаатар

Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, Хууль
зүйн ухааны доктор (LL.D.)

Судалгааг гүйцэтгэсэн:

Б.Төрболд

Судлаач

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ.....	3
НЭГ. САНАЛЫН ХУУДАС ХЭВЛҮҮЛЭХ, ХҮРГҮҮЛЭХ ЗАРДАЛ.....	4
1.1..... Саналын хуудсыг хэвлүүлэх зардал	4
1.2. Саналын хуудсыг аймаг, сум, санал авах байранд хүргэх тээвэрлэлтийн зардал:	5
1.3. Саналын хуудас хэвлүүлэх, хүргэх үеийн хамгаалалтын зардал:	5
ХОЁР. ЛАЦ, САНАЛЫН ХУУДАС БИТҮҮМЖЛЭН ХАДГАЛАХ УУТ БЭЛТГЭХ ЗАРДАЛ.....	6
2.1. Сонгуулийн хайрцагны нэг удаагийн лац авах зардал	6
2.2. Саналын хуудас битүүмжлэн хадгалах уут бэлтгэх зардал	6
ГУРАВ. СОНГУУЛИЙН АВТОМАТЖУУЛАХ СИСТЕМИЙГ ХЭРЭГЛЭХТЭЙ ХОЛБООТОЙ ГАРАХ ЗАРДАЛ	7
3.1. Сонгуулийн автоматжуулсан системийн техник хэрэгслийг ажиллуулах цахилгаан үүсгүүр түрээслэх, шатахууны зардал.....	7
3.2. Санал авах, тоолох, дүн гаргах техник хэрэгсэл иж бүрдлийг аймаг, нийслэлийн мэдээллийн технологийн баг, санал авах байрны даамалд хүлээлгэн өгөх, буцаан авах зардал	7
3.3. Санал авах байрны даамал тоног төхөөрөмжийг хүлээн авах, хүлээлгэж өгөх зардал	8
3.4. Аймгийн мэдээллийн технологийн баг санал тоолох, дүн гаргах иж бүрдэл техник хэрэгслийг хүлээж авах, буцаан хүлээлгэн өгөх томилолтын зардал ..	8
ДӨРӨВ. САНАЛЫН ХАЙРЦАГ ХИЙХ, ХҮРГЭХ, САНАЛ АВАХ БАЙРНЫ БОЛОН САНАЛ АВАХ БАЙР БЭЛТГЭХ, ТОХИЖУУЛАХ ЗАРДАЛ	9
ДҮГНЭЛТ	9
АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ	11

УДИРТГАЛ

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.1 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомжийн төслийг баталснаар тухайн хууль тогтоомжийн үйлчлэх хүрээнд хамрагдах иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд үүсэх зардлын тооцоог тухай бүр гаргаж, зардал, үр өгөөжийн харьцааг энэ хуулийн 12.1.4-т заасан аргачлалын дагуу тодорхойлно.” гэж заасны дагуу иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгчийг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татах журам /цаашид “журмын төсөл” гэх/ батлагдсан нөхцөлд түүнийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар батлагдсан Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоо хийх аргачлал /цаашид “аргачлал” гэх/-ын дагуу тооцлоо.

Журмын төсөлд тусгаснаар “санаачлагчаас хурлын төлөөлөгчийг эгүүлэн татах санал хураалт явуулахыг дэмжиж буй иргэдийн гарын үсгийг цуглуулах, мөн санал хураалтыг товлосон өдрөөс хойш санаачлагч болон хурлын төлөөлөгч нь сонгогчдод ухуулга, сурталчилгаа, тайлбар хийхтэй холбоотой зардал”-ыг санаачлагч, хурлын төлөөлөгч өөрөө хариуцахаар байна.

Харин Журмын төслийн 19.1-д “Хурлын төлөөлөгчийг эгүүлэн татах санал хураалтыг товлон зарлах, санал хураалтыг зохион байгуулахтай холбоотой зардлыг тухайн орон нутгийн төсвөөс санхүүжүүлнэ” гэж заажээ. Иймд энэхүү ажиллагаатай холботой орон нутгийн төсвөөс хэдий хэмжээний зардал гарахыг тооцох шаардлагатай байна. Зардлыг тооцоход тухайн сонгуулийн тойргийн сонгогчдын тоог зайлшгүй харгалзан үзэх ёстой. 2020 онд явагдсан орон нутгийн Хурлын сонгуулийн тойргуудын сонгогчдын тоог шинжлэн үзэхэд сумын ИТХ-ын нэг тойрогт хамаарах сонгогчдын тоо 60-4500, аймгийн ИТХ-ын нэг тойрогт хамаарах сонгогчдын тоо 420-4500, дүүргийн ИТХ-ын нэг тойрогт хамаарах сонгогчдын тоо 470-24300, нийслэлийн ИТХ-ын нэг тойрогт хамаарах сонгогчдын тоо 2430-54250 байна.¹ Иймд энэхүү тоонд үндэслэн иргэдийн Төлөөлөгчийн Хурлын нэг төлөөлөгчийг эгүүлэн татахад оролцох боломжтой сонгогчийн тоог доорх байдлаар гаргаж зардлын тооцоог хийсэн болно.

¹ Журмын төслийн танилцуулга

	Сонгуулийн нэг тойрог дахь сонгогчийн тоо
Аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 1 төлөөлөгч	2 500
Сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 1 төлөөлөгч	400
Нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 1 төлөөлөгч	45 000
Дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 1 төлөөлөгч	10 000

Учир нь иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгчийг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татах эсэх асуудал нь улс орон даяар бүх нийтийг хамарсан байдлаар явагдахгүй зөвхөн тухайн аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгчийн сонгогдсон сонгуулийн тойргийн нийт сонгогчдын хүрээнд явагдах тул зардлын тооцоог гаргахдаа аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын зөвхөн нэг төлөөлөгчийг эгүүлэн татахад хэдий хэмжээний зардал гарахаар байгааг тооцож үзсэн. Унаа, томилолт, тээвэрлэлтийн зардал зэргийг тооцоход тодорхой нэг нэгжийг жишиг болгож авах шаардлагатай байсан тул аймгуудаас Архангай аймаг, сумдаас Арханхангай аймгийн Өгийнуур сум, мөн дүүргүүдээс Нийслэлийн Хан-Уул дүүргийг сонгож авсан болно.

НЭГ. САНАЛЫН ХУУДАС ХЭВЛҮҮЛЭХ, ХҮРГҮҮЛЭХ ЗАРДАЛ

1.1. Саналын хуудсыг хэвлүүлэх зардал

Саналын хуудсыг нэг бүрийг нь 1 500 төгрөгөөр (НӨАТ багтсан дүн) хэвлэнэ гэж үзвэл:

	Сонгогчийн тоо	Нэгж үнэ	Нийт үнэ
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	2 500	1 500₮	3 750 000₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	400	1 500₮	600 000₮
Нийслэлийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	45 000	1 500₮	67 500 000₮
Дүүргийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	10 000	1 500₮	15 000 000₮

1.2. Саналын хуудсыг аймаг, сум, санал авах байранд хүргэх тээвэрлэлтийн зардал:

Энэ хэсэгт нислэгтэй аймаг (Баян-Өлгий, Завхан, Увс, Ховд) болон авто машинаар саналын хуудсыг хүргүүлэх боломжтой аймгийн тухайд зардал өөр өөр гарна. Жишээ болгож Архангай аймгийг авч үзэхэд: Цэцэрлэг хот ба Улаанбаатар хотын хооронд 460 км-ын зайтай ба Цэцэрлэг хотод саналын хуудсыг хүргүүлэхэд дараах унаа, томилолтын зардал гарахаар байна.

$$(460\text{км} * 500\text{төг} * 2 \text{ тал}) + (2 \text{ хүн} * 1 \text{ хоног} * 36,500\text{төг}) = 460,000\text{төг} + 73,000\text{төг} = \mathbf{533,000 \text{ төгрөг}}$$

Улаанбаатраас Өгийнуур сумын сонгуулийн хороо, сумын сонгуулийн хорооноос санал авах байранд хүргэх унаа, томилолтын зардал:

$$(360\text{км} * 500 \text{ төг}) + (2 \text{ хүн} * 1 \text{ хоног} * 14,500 \text{ төг}) = \mathbf{209,000 \text{ төгрөг}}$$

1.3. Саналын хуудас хэвлүүлэх, хүргэх үеийн хамгаалалтын зардал:

Саналын хуудсыг хэвлүүлэх, тухайн сонгуулийн хороонд хүргэх үеийн хамгаалалтын зардал:

	Нийт үнэ
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	100 000₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	100 000₮
Нийслэлийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	100 000₮
Дүүргийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	100 000₮

БҮЛГИЙН ДҮН:

	Зардлын дүн
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	4 383 000₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	909 000₮
Нийслэлийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	67 600 000₮
Дүүргийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	15 100 000₮

ХОЁР. ЛАЦ, САНАЛЫН ХУУДАС БИТҮҮМЖЛЭН ХАДГАЛАХ УУТ БЭЛТГЭХ ЗАРДАЛ

2.1. Сонгуулийн хайрцагны нэг удаагийн лац авах зардал

а/ Зөөврийн саналын 1ш хайрцагт 5ш лац хэрэглэнэ гэж тооцвол:

	Хайрцаг ²	Лацны үнэ	Нийт үнэ
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	5ш	5*600₮	15 000₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	1ш	5*600₮	3 000₮
Нийслэлийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	15ш	5*600₮	45 000₮
Дүүргийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	4ш	5*600₮	12 000₮

2.2. Саналын хуудас битүүмжлэн хадгалах уут бэлтгэх зардал

Нэг уутанд 300ш саналын хуудас хадгална гэж тооцвол:

	Саналын хуудсын тоо	Шаардлагатай уутны тоо	Нэгж үнэ	Нийт үнэ
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	2 500	9ш	5 500₮	49 500₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	400	2ш	5 500₮	11 000₮
Нийслэлийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	45 000	150ш	5 500₮	825 000₮
Дүүргийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	10 000	34ш	5 500₮	187 000₮

БҮЛГИЙН ДҮН:

	Зардлын дүн
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	64 500₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	14 000₮
Нийслэлийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	870 000₮
Дүүргийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	199 000₮

² Сонгуулийн тойрогт байх боломжтой сонгуулийн хэсгийн тоог үндэслэж хайрцагны тоог гаргав. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль: 13.3.Хэсэг нь суманд 2000-аас дээшгүй, аймгийн төвийн сум болон дүүрэгт 3000-аас илүүгүй сонгогчтой байх бөгөөд нэг хэсэгт байх сонгогчийн тоо 200-аас доошгүй байна.

ГУРАВ. СОНГУУЛИЙН АВТОМАТЖУУЛАХ СИСТЕМИЙГ ХЭРЭГЛЭХТЭЙ ХОЛБООТОЙ ГАРАХ ЗАРДАЛ

3.1. Сонгуулийн автоматжуулсан системийн техник хэрэгслийг ажиллуулах цахилгаан үүсгүүр түрээслэх, шатахууны зардал

Энэ зардлыг аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгч болон сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгчийг эгүүлэн татахад гарах зардал гэж тооцов.

	Зардал	Нийт
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	5 хэсэг * /40 000₮ + 30 000₮/	350 000₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	1 хэсэг * /40 000₮ + 30 000₮/	120 000₮

3.2. Санал авах, тоолох, дүн гаргах техник хэрэгсэл иж бүрдлийг аймаг, нийслэлийн мэдээллийн технологийн баг, санал авах байрны даамалд хүлээлгэн өгөх, буцаан авах зардал

1/ Тоног төхөөрөмжийг авто машинаар ирж авах, хүлээлгэн өгөх, хүлээн авах аймгийн сонгуулийн хорооны ачааны зардал: Жишээ болгосон Архангай аймгийн тухайд: $(460\text{км} * 2 \text{ тал} * 1\text{автомашин} * 500₮) * 2 \text{ удаа} = 920\,000₮$

2/ Тоног төхөөрөмжийг авто машинаар ирж авах, хүлээлгэн өгөх, хүлээн авах сумын сонгуулийн хорооны ачааны зардал: Жишээ болгосон Архангай аймгийн Өгийнуур сумын тухайд: $(360\text{км} * 2 \text{ тал} * 1\text{автомашин} * 500₮) * 2 \text{ удаа} = 720\,000₮$

3/ Нийслэлийн сонгуулийн хорооны Мэдээллийн технологийн баг санал авах, тоолох, дүн гаргах 30ш ИСР машиныг батерейн хамт хүлээн авах, хүлээлгэн өгөх ачааны зардал: Жишээ болгосон Хан-Уул дүүргийн тухайд: $(10\text{км} * 2 \text{ тал} * 3 \text{автомашин} * 500₮) * 2 \text{ удаа} = 60\,000₮$

4/ Дүүргийн сонгуулийн хорооны Мэдээллийн технологийн баг санал авах, тоолох, дүн гаргах 8ш ИСР машиныг батерейн хамт хүлээн авах, хүлээлгэн өгөх ачааны зардал: Жишээ болгосон Хан-Уул дүүргийн тухайд: $(10\text{км} * 2 \text{ тал} * 2 \text{автомашин} * 500₮) * 2 \text{ удаа} = 20\,000₮$

	ICP машин	Нийт үнэ
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	5ш	920 000₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	1ш	720 000₮
Нийслэлийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	30ш	60 000₮
Дүүргийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	8ш	20 000₮

3.3. Санал авах байрны даамал тоног төхөөрөмжийг хүлээн авах, хүлээлгэж өгөх зардал

	Даамлын тоо	Зардал	Нийт үнэ
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	3	1автомашин * 460км * 500₮ * 2 удаа	1 380 000₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	3	1автомашин * 360км * 500₮ * 2 удаа	1 080 000₮
Нийслэлийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	4	10 000₮ * 2 удаа	80 000₮
Дүүргийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	4	10 000₮ * 2 удаа	80 000₮

3.4. Аймгийн мэдээллийн технологийн баг санал тоолох, дүн гаргах иж бүрдэл техник хэрэгслийг хүлээж авах, буцаан хүлээлгэн өгөх томилолтын зардал

Томилолтын зардал: Мэдээллийн технологийн баг тус бүрээс 2 хүн ирнэ гэж тооцвол: 1 аймаг (сум) * 2 хүн * 36,500 * 2 хоног * 2 удаа = 292 000₮

	Мэдээлэл, технологийн баг	Нийт үнэ
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	2	292 000₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	2	292 000₮

БҮЛГИЙН ДҮН:

	Зардлын дүн
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	2 942 000₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	2 212 000₮
Нийслэлийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	140 000₮
Дүүргийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	100 000₮

ДӨРӨВ. САНАЛЫН ХАЙРЦАГ ХИЙХ, ХҮРГЭХ, САНАЛ АВАХ БАЙРНЫ БОЛОН САНАЛ АВАХ БАЙР БЭЛТГЭХ, ТОХИЖУУЛАХ ЗАРДАЛ

4.1.Санал авах байрыг бэлтгэх, тохижуулах, хөгжлийн бэрхшээлтэй сонгогчдод зориулсан гарц бэлтгэх зардал санал авах байр бүрт 220 000₮ гэж тооцвол:

	Санал авах байр	Нийт үнэ
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	5	1 100 000₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	1	220 000₮
Нийслэлийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	15	3 300 000₮
Дүүргийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	8	1 760 000₮

ДҮГНЭЛТ

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн, 18.1 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомжийн төслийг баталснаар тухайн хууль тогтоомжийн хүрээнд хамрагдах иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд үүсэх зардлын тооцоог тухай бүр гаргаж, зардал, үр өгөөжийн харьцааг энэ хуулийн 12.1.4-т заасан аргачлалын дагуу тодорхойлно” гэж заасны дагуу иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгчийг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татах журмын үйлчлэх хүрээнд хамаарах төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд үүсэх зардлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоо хийх аргачлал”-ыг удирдлага болгон зардлын тооцоог гаргалаа.

Аргачлалын 1 дүгээр зүйлийн 1.5-д заасан журмын дагуу зардлыг төрийн байгууллагын зардал, хуулийн этгээдийн зардал, иргэнд үүсэх зардал гэсэн гурван төрлөөр тооцдог боловч тус журмын төслөөр иргэн, хуулийн этгээдэд үүрэг бий болгож шинээр зардал үүсгэх зохицуулалт тусгагдаагүй байна.

Харин Журмыг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан орон нутгийн төсвөөс иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын нэг төлөөлөгчийг эгүүлэн татах ажиллагаанд дараах зардал гарахаар байна гэж тооцов:

	Нийт үнэ
Аймгийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	8 839 000₮
Сумын ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	3 475 000₮
Нийслэлийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	71 910 000₮
Дүүргийн ИТХ-ын 1 төлөөлөгч	16 575 000₮

Дээрх зардал нь журмыг хэрэгжүүлэхэд зайлшгүй чухал тул хялбаршуулах, үүргийг нэгтгэн бууруулах боломжгүй хэмээн дүгнэж байна.

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Нэг. Эрх зүйн баримт бичиг

1. Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгчийг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татах журмын төслийн үзэл баримтлал;
2. Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгчийг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татах журмын төслийн танилцуулга;
3. Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль. 2020 он;
4. Хууль тогтоомжийн тухай хууль 2015 он;
5. Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралт. Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоог хийх аргачлал.

Хоёр. Гарын авлага, судалгааны тайлан

1. Хууль, хуулийн төслийн үр нөлөөг тооцох аргачлал. 2013 он. ХЗДХЯ, ГОУХАН;
2. Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага. 2016 он. ХЗДХЯ 2016 он;
3. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн төслийн зардлын тооцоолол, 2020 он.